

**MILAN
KUNDERA**

**OTETI
ZAPAD**

**ILI
TRAGEDIJA SREDNJE
EVROPE**

Prevela s francuskog
Mira Vuković

Laguna

Naslov originala

Milan Kundera

UN OCCIDENT KIDNAPPE

Discours au Congrès des écrivains tchécoslovaques

Copyright © Milan Kundera, 1967

All rights reserved

Un Occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe centrale

Copyright © Milan Kundera, 1983

All rights reserved

All adaptations of the work for film, theatre, television
and radio are strictly prohibited.

Translation copyright © za srpsko izdanje 2024, LAGUNA

OTETI ZAPAD

**ILI
TRAGEDIJA SREDNJE
EVROPE**

KNJIŽEVNOST I MALE NACIJE

UVODNA REČ

Ima kongresa pisaca važnijih, ili u svakom slučaju vrednijih pamćenja, od partijskih kongresa. U komunističkoj Čehoslovačkoj ovi potonji su se nizali i ličili jedan na drugog. Kongresi pisaca mogli su biti nepredvidljivi a ponekad su i najavljivali duboke promene u odnosima između vlasti i društva.

Ima i kongresnih govora koji su obeležili određenu epohu i koji su i dan-danas, kada ih ponovo čitamo, sačuvali svoj izuzetan odjek. Mislimo na Solženjicinovu osudu cenzure u Moskvi maja 1967, koja je inspirisala lepu šansonu Gija Beara: „Pesnik istinu reče, pogubljen on biće“... Manje su poznati neobični govori izrečeni mesec dana kasnije na Kongresu pisaca u Pragu, počev od govora Milana Kundere.

Milan Kundera je tada bio uspešan pisac, u pozorištu sa *Vlasnicima ključeva* (1962), sa zbirkama pripovedaka

Smešne ljubavi (1963. i 1965) a naročito sa *Šalom*, koja izlazi 1967. (za vreme Kongresa pisaca), romanom koji opisuje i zaokružuje jednu epohu i za češke čitaoce, ali ne samo za njih, ostaje vezan za proleće 1968*. Kundera predaje u Školi filma (FAMU) i postaje jedna od istaknutih figura snažnog, originalnog i raznorodnog stvaralačkog uzleta, kako u književnosti (Hrabal, Škvorecki, Vaculik...) tako i u pozorištu (Havel, Topol), a posebno u novom filmskom talasu (Forman, Paser, Mancel, Njemec, Čitilova...). On – ne bez razloga – u šezdesetim godinama vidi „zlatno doba“ češke kulture, koja se sve više oslobađa ideoloških stega režima, ne trpeći pritom stege tržišta. Iz te perspektive, Praško proleće 1968. ne svodi se samo na svoju političku dimenziju već se jedino može razumeti kao ishod jedne decenije u kojoj nedeljnik pisaca *Literarni novini* ima tiraž od 250.000 primeraka koji se prodaju u jednom danu; decenije u kojoj kulturna emancipacija ubrzava raspad političke strukture.

Tadašnja vlast, shvativši opasnost, pokušava da stvar opet uzme u svoje ruke, i Kongres pisaca održan juna 1967. postaje između pisaca i vlasti poprište sukoba čije začetke treba tražiti na konferenciji posvećenoj Francu Kafki, održanoj 1963. u Liblicama, koja je bila

* Francuski prevod izlazi sutradan po sovjetskoj invaziji, oktobra 1968, kod *Galimara*.

simbolična sahrana „socijalističkog realizma“. Četrdeset godina kasnije, delo tog jevrejskog pisca Pražanina koji je pisao na nemačkom, počev od *Procesa*, pripadalo je u očima čeških čitalaca jednom drukčijem realizmu, posebno uznemirujućem za stanovnika Zamka, šefa Partije i države Antonjina Novotnog.

Kongres pisaca iz 1967. beleži više oštarih sučeljavanja. Bio je tu prvo govor Pavla Košuta, koji je kritikovao antiizraelsku politiku sovjetskog bloka u šestodnevnom ratu, a zatim pročitao Solženjicinovo pismo Udruženju sovjetskih pisaca. Bilo je to previše za Jiržija Hendrika, čuvara ideološkog pravoverja u vrhu partije, koji napušta salu i, prolazeći iza tribine na kojoj su se nalazili Kundera, Prohaska i Lustig, dobacuje im čuvenu opasku: „Sve ste izgubili, apsolutno sve!“ Sutradan je bio red na Ludvika Vaculika, autora *Sekire* i člana redakcije *Literarni novini*, koji, ogorčen Hendrikovim rečima, prekoračuje sve granice onoga što se smatralo dopustivim, i bez okolišenja postavlja suštinsko pitanje: „zaplene vlasti od šačice ljudi koji hoće da odlučuju o svemu“, napada cenzuru pa čak i sam Ustav. Raskid je potpun.

Politička istorija će, naravno, zapamtiti otvoreni sukob pisaca sa vlašću; privremeni poraz prvih u leto 1967, zatim njihovu pobedu (takođe privremenu) na proleće 1968. Istorija ideja će posebno pamtit i govor Milana

Kundera na otvaranju Kongresa. Kao i njegove kolege, i on će napasti cenzuru, ali će temi slobode stvaralaštva prići iz drukčijeg ugla. On usvaja istorijsku perspektivu i ispituje sudbinu češkog naroda, čije se samo postojanje „nije podrazumevalo“, sa njegovim desetkovanim elitama posle bitke kod Bele planine (1620) i dva veka germanizacije, i vraća se na provokativno pitanje koje je krajem XIX veka postavio pisac Hubert Gordon Šauer: da li je bilo vredno uložiti toliko truda da bi se Česima vratio jezik kadar da nosi visoku kulturu? Nije li bolje bilo utopiti se u tada razvijeniju i uticajniju nemačku kulturu? Kundera ponovo postavlja to sad retoričko pitanje jedan vek kasnije i daje svoj odgovor: to se jedino moglo pravdati originalnim doprinosom evropskoj kulturi i evropskim vrednostima; drugim rečima, univerzalnom kroz pojedinačno. Vitalnost češke kulture tih šezdesetih godina kao da je davala za pravo ovoj ambiciji ili opkladi. Odbrana autonomije kulture i duhovne slobode postala je izazov upućen ideološkim cenzorima koje Kundera naziva „vandalima“. Osloboditi kulturu od uticaja vlasti poprima očigledno političku dimenziju.

Ali pitanje koje Kundera postavlja te 1967. dobija čudesno savremen odjek kada on anticipatorski razmatra njegovu drugu dimenziju: sudbinu malih naroda u „velikim integracionim perspektivama koje su se otvorile u drugoj polovini XX veka“.

„Integracioni proces može da obuhvati sve male nacije, čija jedina odbrana od njega može biti snaga njihove kulture, originalnost i neponovljivost njihovog doprinosa.“* Zauzdati „nenasilan pritisak ovog integracionog procesa“ u XX i XXI veku moglo bi biti mnogo teže nego što je nekada bio otpor germanizaciji.

Tako, ispitivanje specifičnog mesta češke kulture nalazi svoj produžetak u Kunderinom razmišljanju o sudbini malih nacija i anticipira izvesne vidove njihovih dilema u jednoj Evropi koja se mondijalizuje. To je takođe i veza između Kunderinog govora na Kongresu pisaca iz 1967. i eseja objavljenog 1983. u časopisu *Le Débat* „Oteti Zapad ili tragedija Srednje Evrope“.

Žak Rupnik

* Razgovor Milana Kundere sa Antonjinom Limom, u *Trois générations*, o češkom kulturnom fenomenu, sa predgovorom Žan-Pola Sartra, Pariz, *Galimar*, 1970. Ovaj razgovor, obavljen uoči Kongresa pisaca 1967, ostaje bez sumnje najbolji intelektualni autoportret Milana Kundere.

KNJIŽEVNOST I MALE NACIJE

GOVOR NA KONGRESU ČEHOSLOVAČKIH PISACA
1967.

Dragi prijatelji, mada nijedna nacija ne živi na planeti Zemlji odvajkada, a i sam pojam nacije je relativno moderan, većina njih osećaju svoje postojanje kao neku očiglednost, dar od Boga ili od Prirode, prisutnu oduvek. Narodi mogu da svoju kulturu, svoj politički sistem, sve do svojih granica definišu kao sopstvenu tvorevinu, dakle kao izvor preispitivanja ili problema, ali svoje postojanje kao naroda smatraju za sasvim neupitnu datost. Nimalo srećna i isprekidana istorija češke nacije koja je prošla kroz predvorje smrti omogućila joj je da ne podleigne toj varljivoj iluziji. Postojanje češke nacije nikada nije bilo doživljeno kao očiglednost i baš je ta *ne-očiglednost* jedna od njenih glavnih odlika.

Upravo početkom XIX veka ovaj fenomen bio je najizrazitiji, u trenutku kada šačica intelektualaca

pokušava da obnovi gotovo zaboravljeni češki jezik, a potom, u sledećem naraštaju, i već polunestali češki narod. Ova obnova bila je promišljen čin i, kao svaki čin, zasnovan na izboru između „za“ i „protiv“. Premda su se priklonili onom „za“, intelektualci pokreta za češku nacionalnu obnovu bili su svesni i težine argumenata suprotne opcije. Znali su – o tome je na primer govorio Matuš Klacel – da bi germanizacija olakšala život Čeha, nudeći dobre prilike njihovoj deci. Znali su takođe da pripadnost većoj naciji daje veću težinu svakom umnom radu i širi njegov domet, dok nauka formulisana na češkom jeziku – navodim Klacela – *ograničava prepoznavanje mog marljivog rada*. Bili su svesni teškoća na koje su osuđeni mali narodi koji – kako je govorio Jan Kolar – *misle i osećaju tek polovično* i čiji je obrazovni nivo – opet navodim Jana Kolar – *često osrednji i slab; budući da ne žive, oni tek preživljavaju, ne rastu niti cvetaju, samo vegetiraju, iz njih ne raste drveće već jedino trnje*.

Savršena svest o ovim argumentima kao i protivarargumentima postavlja pitanje „biti ili ne biti i zbog čega?“ u same temelje modernog postojanja češke nacije. Ako su protagonisti nacionalnog buđenja dali prednost tom postojanju, bila je to velika opklada za budućnost. Oni su pred češki narod postavili zadatak da u budućnosti opravda ispravnost njihovog izbora.